MORYŃ - Układ staromiejski

Moryń to niewielkie miasto położone w południowo-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego nad jeziorem Morzycko, w malowniczym krajobrazie morenowych wzniesień, pól i lasów Pojezierza Myśliborskiego. Spośród innych miejscowości regionu podobnej skali wyróżnia się walorami zabytkowymi i ekspozycyjnymi sylwety miasta.

Historia

Początki miasta sięgają okresu wczesnego średniowiecza. W IX–XII w. na pobliskiej wyspie jeziora Morzycko (obecnie półwysep, tzw. Góra Zamkowa) istniał gród należący do kasztelanii cedyńskiej wchodzącej w skład księstwa pomorskiego. W ciągu XII w. na południe od grodu, nad brzegiem jeziora, wykształciła się osada o cechach miejskich – dzisiejsza wschodnia część Morynia. Badacze określają ją jako otwartą osadę targową. Miała kształt owalnicy (na osi północ–południe) i pełniła rolę ośrodka administracyjno-usługowego dla kilku okolicznych wsi słowiańskich. Około połowy XIII w. w jej północnej części wzniesiono kościół, po raz pierwszy wzmiankowany w źródłach w 1263 r.

Dalszy rozwój urbanistyczny Morynia wiąże się z rządami margrabiów brandenburskich, którzy w 2 poł. XIII w. zawładnęli okolicznymi terenami, tworząc Nową Marchię. Lokacja (według praw miast Stendal i Prenzlau w Ziemi Wkrzańskiej), nastąpiła z nadania margrabiego Ottona z dynastii askańskiej prawdopodobnie między 1270 a 1306 rokiem, kiedy to w źródłach pojawiło się określenie *civitas Morin*. Pod nową zabudowę mieszkalną przeznaczono tereny położone na zachód od osady, wyznaczając duże nieregularne kwartały podzielone ulicami oraz rynek w części centralnej. Miasto zamknięto pierścieniem murów z 32 czatowniami (półbasztami). Otoczone były wałem ziemnym i fosą. Do wnętrza prowadziły dwie bramy z przedbramiami – Młyńska od zachodu oraz Mieszkowicka od południa, a także furta wodna (Jeziorna) od północy.

W XIV w. Moryń był już w pełni ukształtowanym, silnym gospodarczo miastem, co potwierdza dokument z 1306 r. dotyczący zakupu przez mieszczan pięciu okolicznych jezior od margrabiów Ottona IV i Waldemara za sumę 16 tys. talarów brandenburskich. Ok. 1350 roku działała rada miejska, a w czasach panowania Ottona Wittelsbacha (1365–1373) miasto wraz z zamkiem było ważnym ośrodkiem politycznym.

W latach 1402–1454 Moryń oraz cała Nowa Marchią znalazły się pod panowaniem zakonu krzyżackiego, co rozpoczęło niekorzystny okres w dziejach miasta. Było ono niszczone przez najazdy husyckie. Po wykupieniu Nowej Marchii przez elektora brandenburskiego Fryderyka II władzę w mieście sprawowali przedstawiciele rodów szlacheckich: Schlabrendorff, Köckeritz, Doberkow. Od 1500 roku miasto stanowiło prywatną własność rodziny Schönebeck, co także nie sprzyjało swobodnemu rozwojowi.

Na przestrzeni kolejnych stuleci Moryń – położony na terenach peryferyjnych z dala od ważnych szlaków komunikacyjnych – utrzymywał charakter małomiasteczkowego ośrodka rolniczego, z produkcją płodów rolnych, drobnym handlem i rzemiosłem. Na placu rynkowym (od końca XV w.) odbywały się cotygodniowe targi kramarskie, coroczne jarmarki na konie i bydło. Pierwotna, średniowieczna zabudowa ulegała destrukcji wskutek licznych pożarów (w latach 1637, 1640, 1688, 1746, 1767, 1783). Nowe domostwa budowano w rodzimej konstrukcji szkieletowej drewnianej (szachulcowej, ryglowej), która utrzymała się w Moryniu do 3 ćw. XIX w., ustępując stopniowo miejsca zabudowie murowanej z cegły.

W XIX w., po reformach rolnych, w Moryniu odnotowano 147 mieszczan posiadających własne gospodarstwa. W tym czasie nastąpiły też znaczące zmiany przestrzenne: zniwelowano wały i fosy miejskie, na miejscu których powstała aleja spacerowo-widokowa. W 1874 r. wzniesiono budynek zakładu opiekuńczego dla sierot z fundacji dr. Christiana Friedricha Kocha. Nowy kształt (zbliżony do trapezu) i zabudowę uzyskał plac rynkowy. Moryń – wykorzystując swoje walory krajobrazowe – przekształcał się stopniowo w miejscowość letniskową. W pocz. XX w. wybrukowano ulice, w mieście działała szkoła, poczta, apteka, przy rynku z nowym, murowanym ratuszem otwarto dwie gospody. W 1926 roku nad jeziorem powstało nowoczesne kąpielisko.

Miasto nie uległo zniszczeniu w działaniach wojennych 1945 roku. Włączone w granice Polski, zostało zasiedlone przez ludność z terenów wschodnich, a także Małopolski i Wielkopolski. Dziś jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej, rozwijającym się, atrakcyjnym ośrodkiem letniskowo-wypoczynkowym, pielęgnującym swoją historię.

Opis

Założenie staromiejskie w Moryniu o wczesnośredniowiecznej genezie cechuje owalne rozplanowanie, zbliżone do kształtu

podkowy (z wybrzuszeniem od strony południowej). Najważniejsze elementy komponujące sylwetę miasta to: średniowieczne obwarowania, romańsko-gotycki kościół farny, plac rynkowy z ratuszem, niska zabudowa mieszczańska kwartałów z wewnętrznymi ogrodami, zespół dawnej fundacji dr. Ch. F. Kocha.

Miasto opasane jest niemal pełnym obwodem murów z granitowych głazów, regularnie artykułowanym prostokątnie wyłamanymi formami dawnych czatowni. Wjazdy do centrum znajdują się w miejscu pierwotnych bram miejskich, od strony zachodniej i południowej. Trzecie dojście prowadzi od strony północnej przez tzw. furtę jeziorną, pierwotnie wiodącą do zamku rycerskiego (dawnego grodziska).

Wewnątrz murów przestrzeń wypełnia kilka dużych kwartałów zabudowy, przedzielonych ulicami przecinającymi się pod kątem prostym oraz o łukowym wytyczeniu. W środkowej części znajduje się plac rynkowy z ratuszem. Wschodnia część układu z kościołem to najstarsza, przedlokacyjna część miasta – dawna osada targowa. Do dziś czytelne jest jej pierwotne wytyczenie w kształcie wrzeciona wydzielonego układem obecnych ulic Szkolnej (dawny trakt do Mieszkowic i zamku) oraz Chopina.

Masywna, romańsko-gotycka bryła świątyni, z transeptem i wysoką wieżą o barokowym zwieńczeniu, od wieków niezakłócenie dominuje w panoramie miasta i okolicznym krajobrazie. Przeciwwagą kompozycyjną jest – usytuowana w przeciwległym krańcu miasta – trójskrzydłowa historyzująca bryła dawnego zakładu dla sierot dr. Kocha. Jego posadowienie w bliskim sąsiedztwie murów wiązało się z likwidacją stumetrowego odcinka średniowiecznych obwarowań (do dziś jedyny ubytek w obwodzie murów).

Zabudowa mieszczańska (datowana na 2 poł. XIX w. – 1 ćw. XX w.) tworzy pierzejowe ciągi wzdłuż głównych ulic. Domy, w większości parterowe, kilkuosiowe, ustawione są kalenicowo, a spójność układu podkreślają jednolite dwuspadowe zadaszenia. Typowe dla Morynia parterowe domy mają sienie przelotowe w środkowych osiach i przyszczytowo umieszczone wjazdy na podwórza gospodarcze, przechodzące w ogrody warzywne, wypełniające wydłużone działki siedliskowe. Przydomowe ogródki schodzą też do linii murów miejskich na tyłach posesji przymurnych. Domy jednopiętrowe, w typie kamienic, skupione są głównie przy rynku, optycznie akcentując jego znaczenie. Ich elewacje zdobi skromny tynkarski detal.

Nieliczna zabudowa współczesna (bloki i pawilony) nie zakłóca ekspozycji dominant architektonicznych i kompozycyjnych Morynia. Utrzymana do dziś historyczna skala domostw z ogrodami w środkowych częściach kwartałów śródmiejskich to także nawiązanie i kontynuacja tradycyjnego, rolniczego charakteru miasteczka, wciąż zachowującego wysokie wartości kulturowe i estetyczne.

Pokaż stronę ze zdjęciem i osadzonymi metadanymi
Pobierz metadane (Dublin Core + RDF/XML)
Pokaż/ukryj metadane

Metadane zdjęcia

Etykieta	Element Dublin Core	Metadane
Tytuł	title	Układ staromiejski w Moryniu
Twórca	creator	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Twórca	creator	Krzysztof Tymbarski
Temat	subject	Miasto
Temat	subject	Mury obronne
Temat	subject	Układ staromiejski
Temat	subject	Stare miasto
Opis	description	Czas powstania obiektu: między 1270 a 1306 r.
Opis	description	Twórca obiektu: ---
Opis	description	Materiał obiektu: kamień / drewno / cegła / bruk
Opis	description	Technika wykonania obiektu: mur kamienny i ceglany / szachulec
Opis	description	Widok modelu miasta z perspektywy ptasiej od strony zachodniej.
Wydawca	publisher	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Data	date	2025-10-02
Rodzaj	type	image
Format	format	image/jpeg
Źródło	source	Zbiory cyfrowe Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Język	language	pl
Zasięg	coverage	Moryń
Identyfikator	identifier	https://bdz.szczecin.pl/kc25/moryn-i-trzcinsko-zdroj/moryn-uklad-staromiejski/Moryn-MIASTO-widok-od-zachodu.jpg

Pokaż stronę ze zdjęciem i osadzonymi metadanymi
Pobierz metadane (Dublin Core + RDF/XML)
Pokaż/ukryj metadane

Metadane zdjęcia

Etykieta	Element Dublin Core	Metadane

Tytuł	title	Układ staromiejski w Moryniu
Twórca	creator	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Twórca	creator	Krzysztof Tymbarski
Temat	subject	Miasto
Temat	subject	Mury obronne
Temat	subject	Układ staromiejski
Temat	subject	Stare miasto
Opis	description	Czas powstania obiektu: między 1270 a 1306 r.
Opis	description	Twórca obiektu: ---
Opis	description	Materiał obiektu: kamień / drewno / cegła / bruk
Opis	description	Technika wykonania obiektu: mur kamienny i ceglany / szachulec
Opis	description	Widok modelu miasta z perspektywy ptasiej od strony wschodniej.
Wydawca	publisher	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Data	date	2025-10-02
Rodzaj	type	image
Format	format	image/jpeg
Źródło	source	Zbiory cyfrowe Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Język	language	pl
Zasięg	coverage	Moryń
Identyfikator	identifier	https://bdz.szczecin.pl/kc25/moryn-i-trzcinsko-zdroj/moryn-uklad-staromiejski/Moryn-MIASTO-widok-od-wschodu.jpg

Pokaż stronę ze zdjęciem i osadzonymi metadanymi
Pobierz metadane (Dublin Core + RDF/XML)
Pokaż/ukryj metadane

Metadane zdjęcia

Etykieta	Element Dublin Core	Metadane
Tytuł	title	Układ staromiejski w Moryniu

Twórca	creator	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Twórca	creator	Krzysztof Tymbarski
Temat	subject	Miasto
Temat	subject	Mury obronne
Temat	subject	Układ staromiejski
Temat	subject	Stare miasto
Opis	description	Czas powstania obiektu: między 1270 a 1306 r.
Opis	description	Twórca obiektu: ---
Opis	description	Materiał obiektu: kamień / drewno / cegła / bruk
Opis	description	Technika wykonania obiektu: mur kamienny i ceglany / szachulec
Opis	description	Widok modelu miasta z perspektywy ptasiej od strony południowej.
Wydawca	publisher	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Data	date	2025-10-02
Rodzaj	type	image
Format	format	image/jpeg
Źródło	source	Zbiory cyfrowe Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Język	language	pl
Zasięg	coverage	Moryń
Identyfikator	identifier	https://bdz.szczecin.pl/kc25/moryn-i-trzcinsko-zdroj/moryn-uklad-staromiejski/Moryn-MIASTO-widok-od-poludnia.jpg

Pokaż stronę ze zdjęciem i osadzonymi metadanymi
Pobierz metadane (Dublin Core + RDF/XML)
Pokaż/ukryj metadane

Metadane zdjęcia

Etykieta	Element Dublin Core	Metadane
Tytuł	title	Układ staromiejski w Moryniu
Twórca	creator	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie

Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie

Twórca	creator	Krzysztof Tymbarski
Temat	subject	Miasto
Temat	subject	Mury obronne
Temat	subject	Układ staromiejski
Temat	subject	Stare miasto
Opis	description	Czas powstania obiektu: między 1270 a 1306 r.
Opis	description	Twórca obiektu: ---
Opis	description	Materiał obiektu: kamień / drewno / cegła / bruk
Opis	description	Technika wykonania obiektu: mur kamienny i ceglany / szachulec
Opis	description	Widok modelu miasta z perspektywy ptasiej od strony północnej.
Wydawca	publisher	Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Data	date	2025-10-02
Rodzaj	type	image
Format	format	image/jpeg
Źródło	source	Zbiory cyfrowe Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie
Język	language	pl
Zasięg	coverage	Moryń
Identyfikator	identifier	https://bdz.szczecin.pl/kc25/moryn-i-trzcinsko-zdroj/moryn-uklad-staromiejski/Moryn-MIASTO-widok-od-polnocy.jpg